

ÖZGÜ ÇİLLİ • Osmanlı'da Eğlence

ÖZGÜ ÇILLI KUTAN 1979'da Ankara'da doğdu. Hacettepe Üniversitesi Jeoloji Mühendisliği'nde lisans, aynı üniversitenin Sanat Tarihi Bölümü'nde yüksek lisans ve Ankara Üniversitesi Tarih Bölümü'nde doktora yaptı. Osmanlı döneminde İstanbul, gayrimüslimler ve turizm konularında çalışmalarını devam ettirmektedir.

İletişim Yayınları 3311 • Tarih Dizisi 176
ISBN-13: 978-975-05-3512-3
© 2023 İletişim Yayıncılık A.Ş. / I. BASIM
I. Baskı 2023, İstanbul

EDITÖR Ahmet İnsel
KAPAK Suat Aysu
KAPAK FOTOGRAFI Abdullah Frères, İstanbul Üniversitesi,
II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri, NEKYA90828/45
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Berkay Üzüm
DIZİN Erdi Galata, Mehmet Atala

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 44871
Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul
Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 45003
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 40387
Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,
Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ÖZGÜ ÇİLLİ

Osmanlı'da Eğlence

İstanbul'un Sosyal ve Kültürel
Hayatından Manzaralar

*Anneannem Suphiye Özsoy'a
minnet ve özlemlerle...*

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
BİRİNCİ BÖLÜM	
OSMANLI İSTANBULU'NDA SOSYAL VE KÜLTÜREL ORTAM	13
Gündelik hayatta Osmanlılar.....	13
Sosyal hayatın zamanla değişimi.....	20
15.-19. yüzyıllar arası İstanbul'da sosyal hayat.....	20
19. yüzyılda İstanbul'da değişen hayat.....	34
İKİNCİ BÖLÜM	
KAMUSAL EĞLENCELER	55
Donanma şenlikleri.....	55
Din kaynaklı halk eğlenceleri.....	77
<i>Müslüman eğlenceleri</i>	77
Ramazan ayı.....	77
Ramazan ve Kurban bayramları.....	87
Hidrellez.....	97
<i>Gayrimüslim eğlenceleri</i>	99
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
KAPALI SOSYALLEŞME MEKÂNLARI	131
İçkili mekânlar.....	131
<i>Klasik eğlenceler: Meyhane, bozahane ve köçekler</i>	131
19. yüzyılda ortaya çıkan yeni içkili mekânlar:	
<i>Baloz, kafeşantan ve diğerleri</i>	163
Yeme-içme mekânları.....	174
<i>Geleneksel mekânlar: Aşçı dükkânları, kebabçılar</i>	174
<i>Modern işletmeler: Restoranlar, pastaneler</i>	179

Konaklama mekânları.....	181
<i>Geleneksel konaklama mekânları</i>	181
<i>Oteller</i>	185
Kahvehaneler.....	192
Hamamlar.....	208

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AÇIK ALANLAR	213
Mezarlıklar.....	213
Mesire yerleri.....	229
Park ve bahçeler.....	243

BEŞİNCİ BÖLÜM

SEYİR SANATLARI	249
Meddah.....	249
Karagöz.....	257
Ortaoyunu.....	268
Sirk sanatları.....	285
Opera.....	297
Tiyatro.....	313
Tuluat.....	353
Sinema.....	370
SONUÇ	377
<i>KAYNAKÇA</i>	383
<i>DİZİN</i>	401

ÖNSÖZ

Bu kitapta Osmanlı İstanbulu'nun eğlence anlayışı, sosyal-kültürel hayatı insan odaklı bir biçimde genel hatlarıyla ortaya konulmaya çalışıldı. Çalışmanın resmetmeyi amaçladığı bu manzara, bir anlamda Cumhuriyet'in nasıl bir sosyal-kültürel ortam üzerinde kurulduğunu ya da nasıl bir kültürel iklim devraldığını da kaba hatlarıyla gösterecektir. Tüm dinî, etnik, sosyal statü çeşitliliği içinde İstanbul toplumunun kültürel pratiklerinin neler olduğu, bu pratiklerin toplumda ürettiği gerilim ve tepkiler, yönetimin bunlara yönelik tavrı ve müdahalelerinin ne yönde olduğu, bu çalışmanın konularıdır.

Kültür kavramına farklı anlamlar yüklenegelmiştir. En geniş anlamıyla kültür, insanlığın maddî ve düşünsel üretimlerinin bütünü olarak tanımlanır. Dar anlamda kültür kavramı ise belli bir alana, tarihsel döneme ya da insan topluluğuna özgü belli temel özellikler arz eden üretimler, davranış kodları ve pratikler bütünüdür. Osmanlı döneminde İstanbul'un kültürel hayatını konu edinen bu çalışmada, kültürden kastedilen, insanların gündelik yaşamda, çalışma hayatı dışında, bir anlamda boş vakitlerini dolduran, daha çok kamusal mekânlarda cereyan eden ve genel olarak eğlence niteliği ağır basan etkinlikler toplamıdır.

Elbette hayatın herhangi bir boyutu diğer boyutlarından soyutlanarak ele alınamaz. Bu nedenle kültürel hayatın, yaşamın ekonomik, siyasi ve sosyal boyutlarından kopuk bir şekilde ele alınamayacağı da açıktır. Bunların sürekli karşılıklı etkileşimler içinde olduklarını belirtmeye de gerek yoktur. Dolayısıyla İstanbul kültürel hayatının geçirdiği değişimler, Osmanlı'da ve Avrupa'da gerçekleşen köklü reform hareketlerinden bağımsız düşünülemez. Ancak gerek Osmanlı'da gerekse Avrupa'da hüküm süren siyasi, ikti-

sadi ve toplumsal koşullar ya da bu koşullarda meydana gelen tarihsel önemi büyük değişimlere (kültürel hayatı doğrudan etkileyen olaylara yapılan zorunlu ve sınırlı değinmeler dışında) kitapta yer verilmedi, toplumsal arka plan bilgisi konusundaki sorumluluk genel anlamda okuyucuya bırakıldı.

Diğer taraftan kültürel hayatın gerek belli bir dönemde, gerekse belli bir mekânda yaıtılmış bir şekilde ele alınamayacağı da bir gerçektir. Zamansal olarak çalışmanın kapsam alanı yoğunluklu olarak 19. yüzyıl olsa da, yeri geldiğinde kültürel hayattaki süreklilikler ya da kopuş ve değişimlerin anlaşılabilir kılınması amacıyla geçmişe doğru (zaman zaman Bizans dönemine uzanacak şekilde) izler de sürüldü. Ayrıca ileriye doğru, Osmanlı'nın tarih sahnesinden çekildiği 20. yüzyılın ilk yirmi yılı da kaçınılmaz olarak çalışmanın zamansal kapsamı içine dahil edildi. Mekân olarak sadece İstanbul'un seçilme sebebi, payitaht İstanbul'un İmparatorluğun kalbi olması, her türlü yeniliğin, eğlence türünün ilk olarak burada görülmesi, şehrin İmparatorluğun başka yerlerinde olmayan bir kültürel ve sosyal çeşitliliğe sahip olmasıdır. Mekânsal olarak çalışmanın kapsam alanı esas olarak İstanbul olsa da, gerektiğinde Osmanlı'nın diğer bölgelerindeki sosyal ve kültürel hayat da aktarılmıştır.

Bu kitap, Osmanlı'da tiyatro, sinema, mesire yerleri, meyhaneler, kahvehaneler gibi hemen hepsi ayrı birer kitap olabilecek konuları içeren geniş bir alanı kapsıyor. Bütün bu başlıkları ayrıntılarıyla anlatmak bir kitabın kapsamının çok üzerindedir. Ancak kültür hayatının genel bir panoramasını ortaya koyabilmek için bütün bu konulardan bahsetmek gerekmektedir.

Çalışmanın merkezinde kamusal kültür mekânlarının fiziksel, dışsal özelliklerinden ziyade, bu etkinlikler içindeki insan yer alıyor. Özellikle Tanzimat'la birlikte şekillenmeye başlayan yeni yaşam biçiminin kültürel boyutuna katılımcı, tüketici, eleştirmen ya da yönetici olarak dahil olan insanların davranış kalıplarına vurgu yapılmış, yer yer de D'Angleterre Oteli, Naum Tiyatrosu, Osmanlı Tiyatrosu gibi alanlarında yenilikçi ve simgesel niteliği olan mekânlar daha ayrıntılı olarak tanıtılmıştır. Dönemin belirleyici özelliği olan etnik ve dinî çeşitlilik içinde insanın kültürel beslenme kanalları, dinî mensubiyetin şekillendirdiği farklı yaşam gelenekleri ve kültürel eğlenceler arasındaki ilişkiler, modernleşme çabalarının yarattığı değişim ve ortaya çıkardığı gerilimler, aydınların ve yönetimin bu konuya yaklaşımı aktarılmaya çalışılırken, vurgunun kültürel etkinlik içindeki insan üzerinde kalmasına dikkat edilmiştir. Kısaca Karagöz değil, Karagöz'e giden seyirci, Karagöz üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızda dikkate aldığımız bir diğer önemli husus, Osmanlı kültür tarihi çalışmalarında genellikle ihmal edilen gayrimüslim azınlık gruplarının Osmanlı kültür hayatına yapmış oldukları katkılardır. İstanbul'un sos-

yal ve kültürel ortamının önemli dinamlarından olan Rumlar, Ermeniler, Yahudiler ve Levantenler, en az Müslümanlar kadar çalışmaya dahil edilmiş ve İmparatorluk payitahtının kültürel hayatının gerçek yapısı bu şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Osmanlı İstanbulu'nun pagan dönemden, Bizans'tan, Orta Asya'dan, Anadolu, İran, Arap coğrafyalarından, Ermeni, Rum, Yahudi topluluklarından gelen farklı ve kendine özgü bir kültür birikimi vardı. Çalışmanın amacı, bu kültürlerin esas kaynağını tespit etmek veya hangi kültürün kimden ne kadar etkilendiğini ortaya koymak değildir. Ancak kültürler arasındaki etkileşimin tahmin edilenden daha fazla olduğundan hareketle, dönemin İstanbul'na özgü farklı kültürlerin tüm çeşitliliği içinde aktarılmasına özen gösterilmiştir. Böylelikle insandan soyutlanarak yazılagelen Osmanlı/İstanbul kültür hayatının çokkatmanlı yapısının daha bütüncül bir bakış açısı ile ele alınması amaçlanmıştır. Çalışmamızda üzerinde durulan hususlardan biri de İstanbul'un sosyal ve kültürel hayatı içindeki kadınların konumudur. Onların kültürel hayata katılımları hemen her bölüm içinde ayrı bir şekilde ele alınmıştır.

Özellikle Tanzimat'tan sonra ivmesi artan modernleşme çabaları ile ortaya çıkan yeni hayat tarzı, eskinin hemen silinmesine yol açmadı. Geleneksel eğlenceler ile Batı kaynaklı yeni eğlenceler Osmanlı'nın sonuna kadar birlikte yaşamaya devam etti. Doğu ve Batı kültürlerinin harmanlanmasından doğan kimi melez eğlenceler ortaya çıktı. Bu "ikilik" in doğurduğu ortam, basında çıkan tartışmalar, toplumun bu yeni eğlencelere uyum sağlama süreci kitapta yansıtılmaya çalışıldı.

Bu çalışma, her ne kadar tek bir kişinin imzasını taşıyorsa da esasında arkasında yüzlerce kişinin emeği vardır. İstanbul'u yüzyıllar önce ziyaret edip önemli, önemsiz demeden şehirle ilgili değerli bilgileri kaydederek şehrin belleğinin yok olmasını engelleyen seyyahlardan, her türlü zorluğa rağmen gazete yayımlamaktan, roman yazmaktan vazgeçmeyen Osmanlı aydınlarına, lisansüstü tezlerinde Osmanlı gazetelerinin transkripsiyonunu yapan öğrencilerden, yılların emeğini damıtarak alanlarında kaynak eserlere imza atan değerli araştırmacılara kadar tarihe iz bırakmak için çalışmış pek çok kişinin eserleri olmasa bu kitap ortaya çıkmazdı.

İstanbul'un eğlence ve kültür tarihine dair küçük bir katkı yapmaya çabaladığım çalışmam üzerinde doğrudan desteği olan değerli kişileri ismen anmak benim için ayrıca bir borçtur. Çalışmalarım sırasında ilgi ve desteğini hiçbir zaman eksik etmeyen, değerli öneri ve yöreklendirici sözleriyle bana yön veren hocalarım Prof. Dr. Bekir Koç ve Prof. Dr. Mehmet Seyitdanlıoğlu'na şükranlarımı sunarım. Arşivinde bulunan kimi kaynaklardan yararlanmamı sağlayan araştırmacı-yazar Gökhan Akçura'ya, çalışmamı okuyarak görüşlerini paylaşan ve kitabın yayımlanma sürecine büyük desteği olan

Hayati Sönmez'e teşekkür ederim. Kitabın basımını üstlenen İletişim Yayınları'ndan başta Ahmet İnsel, Tanıl Bora olmak üzere bütün çalışanlara emek ve katkıları için teşekkür ederim. Hayatım boyunca her konuda beni destekleyen aileme, eksikliğini her geçen gün daha fazla hissettiğim anneanneme, benim için yaptıkları dolayısı ile minnet duygularımı ifade etmek isterim. Son olarak, tezde faydalandığım Almanca ve Fransızca kaynakların çevirisini yapan, yazdıklarımı gözden geçirerek önerilerini sunan eşim Ali'ye sabrı ve desteği için ne kadar teşekkür etsem azdır.

OSMANLI İSTANBULU'NDA SOSYAL VE KÜLTÜREL ORTAM

Gündelik hayatta Osmanlılar

Osmanlı döneminde İmparatorluğun başkenti İstanbul'da yaşayanların günlük hayat akışları ve sosyalleşmek, vakit geçirmek, eğlenmek amacıyla dahil oldukları etkinlikler ile bu etkinliklerin icra edildikleri ortam ve mekânlar 19. yüzyıla gelinceye kadar fazla bir değişikliğe uğramamıştı. Erkeklerin hayatı ev, çarşı, ibadet mekânları, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kahvehaneler arasında dönerken, kadınların yaşamları genellikle ev içinde geçirdi. Kadınlar, ev ziyaretleri dışında ancak haftanın belli günlerinde hamama gitmek için dışarı çıkarlar, havanın iyi olduğu zamanlarda ise bazen topluca mesire yerlerine ve yine fiilen mesire yeri olarak da kullanılan mezarlıklara giderlerdi.

İmparatorluk payitahtında yaşayan her milletin, mensup oldukları dine göre farklılık gösteren tatil günlerinde bu rutinin biraz dışına çıkılırdı. Müslümanlar cuma, Yahudiler cumartesi, Hıristiyanlar ise pazar günleri ibadetlerini yaptıktan sonra genellikle etraftaki mesire yerlerine giderlerdi. Modern anlamda parklar için ise 19. yüzyılın son çeyreğini beklemek gerekecektir. Erkeklerin özellikle bu tatil günlerinde meyhane ve bozahaneleri ziyaret etmeleri de sıklıkla görülen bir durumdu. 19. yüzyıldan sonra meyhanelerin modernleşmiş biçimleri olan baloz ve kafeşantanlar, erkeklerin rağbet ettikleri eğlence mekânları haline geldiler.

Günümüz Türkiye'sinden oldukça farklı bir toplumsal yapıya¹ ve nüfus

1 Osmanlı dönemi boyunca gayrimüslimler "millet" sistemine göre organize edilmişlerdir. Millet sistemi etnisiteye göre değil dine göre oluşturulmuştu. Örneğin Hıristiyan Ortodoks mezhebi ni benimsemiş olan Rum, Makedon, Bulgar, Sırp, Arnavut hatta Araplar Rum milletinden sayı-

çeşitliliğine² sahip Osmanlı İstanbulu'nda kültürel yaşamda büyük bir renklilik hâkimdi. Herkesin kendi dinî inancına göre hayat sürdüğü, pek çok dilin bir arada konuşulduğu, farklı kültürel pratiklerin bir arada yaşam imkânı bulduğu, sokaklarda her milletin kendine has kıyafetlerle dolaştığı değişik bir dünyaydı bu. Farklı kökenlerden gelen bu toplulukların kültürleri, eğlenceleri İstanbul'da eşî benzeri olmayacak çeşitlilikte bir ortam yaratıyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nda yüzyıllarca beraber yaşayan milletler, birbirlerinden eğlence kültürü anlamında da fazlasıyla etkilenmişlerdi. Müslüman ve gayrimüslim eğlenceleri birbirlerine özellikle İmparatorluğun ilk dönemlerinde büyük benzerlik gösteriyordu.

Her milletin kendi âdetlerine göre kutladığı evlilik törenleri, Müslümanların sünnet düğünleri, Hıristiyanların ve Yahudilerin kendi dinî inançlarına göre düzenlediği törenler kapsamında icra edilen eğlencelerde toplum hayatı hareketleniyordu. Ayrıca yine her milletin kendi dinî bayramlarında şehir hayatına canlılık geliyor, meydanlarda çeşitli eğlenceler düzenleniyor, insanlar daha özgürce hareket ederek eğleniyor ve günlük yaşamın dertlerinden kısa bir süreliğine de olsa uzaklaşıyorlardı. Genellikle padişahların çocuklarının doğumu, yeni bir yerin fethedilmesi vb. gibi olayları kutlamak için düzenlenen “donanma şenlikleri” de yine halkın yoğun katılımıyla gerçekleşiyordu. Kadınların bu şenliklere dahil, dönemin şartlarına ve padişahın bu konudaki tutumuna göre değişiklik arz ediyordu. Kadınlar bu şenliklerde bulunma şansını elde edebilseler dahi, erkekler kadar rahat hareket edemiyorlardı. İki karşı cins birbirlerinden ayrı gruplar halinde ve aralarında belli bir mesafe bırakılarak eğlenme imkânı bulabiliyordu. Zaten Müslümanlar için neredeyse Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar evli dahi olsalar bir kadın ve erkeğin bera-

lırlardı. Ermeni Katolikleri kendilerini “Ermeni” olarak değil, Katolik olarak isimlendirirlerdi. Aynı durum Müslümanlar arasında da geçerliydi. Pomak denilen Yunan ve Bulgar Müslümanları kendilerine Türk derlerdi. Bkz. İlber Ortaylı, *Avrupa ve Biz*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s. 75-76.

- 1478'den 1830'lu yıllara kadar Osmanlı'da düzenli bir nüfus sayımı yapılmadığı için, İstanbul'un nüfusuna ve şehirde yaşayan milletlerin oransal istatistiklerine dair verilen rakamlar tahminden öteye geçmemektedir. 1844'te İstanbul'da sadece erkekleri hesaba katarak yapılan nüfus sayımına göre şehirde 102.532 Müslüman, 45.780 Rum, 45.999 Ermeni, 12.255 Yahudi, 5.126 Katolik, 1.417 Latin, 329 Protestan yaşamaktadır. Bu rakamlara göre Müslümanların oranı kabaca %48, gayrimüslimlerin oranı ise %52 olarak görülmektedir. Bkz. Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 426. 1885 yılında yapılan genel nüfus sayımına göre ise İstanbul'da 384.910 Müslüman, 152.721 Rum, 149.590 Ermeni, 4.377 Bulgar, 6.442 Katolik, 44.361 Yahudi, 819 Protestan, 1.082 Latin, 129.243 yabancı tebaa veya uyruğu belirsiz kişiler olmak üzere toplamda 873.565 kişinin yaşadığı görülmektedir. Bu sayıma göre Müslüman nüfus oranı yaklaşık %44, gayrimüslim nüfusun oranı ise %56'dır. Bkz. Selçuk Akşin Somel, “Rûmî 1301 (1885) Tarihli İstanbul Sayımı'na Göre İstanbul Demografisinin Yapısal Özellikleri: Bazı Başlangıç Gözlemleri”, Halil Inalcık, *İstanbul Tarihi Araştırmaları: Fetih'ten Sonra İstanbul'un Yeniden İnşası - Bilâd-i Selâse: Galata, Eyüp, Üsküdar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 498.

ber bir yerlere gitmesi, örneğin bir mesire yerinde yan yana oturması dahi söz konusu değildi. Toplumdaki bu muhafazakâr yapı gayrimüslimleri de belli bir oranda etkilemişti; onlarda da kadın ve erkeğin birlikte eğlenmesi nadirdi.

Geleneksel gösteri sanatlarından Karagöz, Meddah, Hokkabaz eğlencelerinin kendilerine özgü gösteri mekânları yoktu ve düzenli olarak da icra edilmiyorlardı. Ramazan ayı veya donanma şenlikleri gibi özel zamanlarda bu gösteriler geniş halk kitlelerinin önünde sergilenirken, diğer zamanlarda genellikle hali vakti yerinde olanların özel konak toplantılarında veya bazı kahvehanelerde gösterim imkânı bulabiliyorlardı. Ortaoyunu açık havada oynadığı için ancak yaz aylarında bazı mesire yerlerinde seyredilebiliyordu. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren faaliyet göstermeye başlayan tiyatrolar da aynı şekilde Ramazan ayında seyirci toplayabiliyor, bu kutsal ay bittikten sonra ilgi bir anda kayboluyor, tiyatro toplulukları Anadolu'ya turneler düzenleyerek ayakta kalmaya çalışıyorlardı. Sinema gibi son dönem icadı bir yenilik bile daha çok ilgi görmesi için seyirci karşısına bir Ramazan ayında çıkmıştı. Ramazan geceleri halkın iftardan sonra sokağa çıktığı, İstanbul'da sosyalleşmenin en fazla görüldüğü, her türlü eğlencenin izleyici bulabildiği bir zamandı.

İstanbuluların günlük hayatları, yılın ancak birkaç gününe denk gelen eğlenceler dışında oldukça sakin bir biçimde seyrediyordu. Müslümanların, yürüyüşe çıkma ve spor yapma alışkanlıklarının olmaması, danslı, müzikli eğlencelerde sadece seyirci konumunda bulunmaları, toplu eğlencelerden genellikle kaçınmaları İstanbul'u ziyarete gelen seyyahların şaşırtıcı bulduğu davranışlardı. Büyük şenliklerin düzenlendiği günlerde çocuksu ve neşeli halleriyle seyyahların dikkatini çeken Müslümanlar, normal zamanlarda sakin kişilik yapılarını sürdürüyorlardı. Özellikle 18.-19. yüzyıllarda İstanbul'u ziyaret eden Batılı seyyahların Türkleri fazla durağan, telaşsız hatta hayata karşı kayıtsız olarak tanımladıklarını görürüz.

“Keyif” olarak adlandırılan, insanların kimi zaman bir mezarlıkta veya bir mesire yerinde ağaçların serin gölgesi altında hareketsiz bir biçimde manzarayı seyre dalması, kimi zaman bir kahvehanede bacıklarını toplamış halde otururken içtikleri kahve, çektikleri nargile ya da tüttürdükleri çubuk eşliğinde boşluğa dalıp gitmeleri gibi pek çok şekilde kendini gösteren bu “mistik” dinlenme biçimi seyyahların dikkatini çekiyor, bazılarınca da yadırganıyordu. Kendilerinin hareketli, bol kahkahalı, çoğu zaman içkinin de etkisiyle taşkınlığa varan eğlencelerine kıyasla Doğu'nun bu dinlenme hazzı genellikle pasif bir eylem olarak nitelendiriliyordu.³

3 Fanny Janet Blunt, *The People of Turkey: Twenty Years Residence among Bulgarians, Greek, Albanians, Turks, and Armenians*, John Murray, Londra, 1878, s. 74; Edward Napier, *Excursions along the Shores of Mediterranean*, Henry Colburn, Londra, 1842, s. 276; William Rose, *Three*